

Κοκκαλιάρης Άγγελος
Ξεναγός – Αρχαιολόγος

Τα μεταβυζαντινά ναΰδρια του Γέρακα

1. Η μεταβυζαντινή ιστορία της περιοχής του Γέρακα

Η περίοδος που ακολουθεί μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης, το 1453, έως το Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 3ης Φεβρουαρίου 1830, οριοθετεί την περίοδο της μετά Βυζαντίου εποχής και ονομάζεται Μεταβυζαντινή Περίοδος, όπου το υπόδουλο ελληνικό στοιχείο προσπαθεί να επιβιώσει και να επαναπροσδιορίσει την ιστορική του πορεία. Οι Οθωμανοί Τούρκοι, ακολουθώντας την οργάνωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και υιοθετώντας τη γραφειοκρατική αντίληψη της, οργανώνουν τους «άπιστους» θεσμοθετώντας το θρησκευτικό διαχωρισμό που όρισε ο Μωάμεθ αμέσως μετά την άλωση, αποτρέποντας τη μεταξύ τους ώσμωση.

Με αυτό τον τρόπο δημιουργούνται τα «millet». Πρόκειται για τις κοινότητες, σε μορφή θρησκευτικού έθνους, οι οποίες ήταν υπεύθυνες για τη συλλογή των φόρων αλλά και για τις διάφορες υποθέσεις τους σε σχέση με την Οθωμανική διοίκηση. Υπάρχουν τα millet¹ των Χριστιανών, των Εβραίων και των Αρμενίων, τα οποία μακροπρόθεσμα συνεπικούρησαν στη μακροχρόνια αναδιοργάνωση του ελληνικού στοιχείου και στην εμφάνιση νέων μοναστηριακών ιδρυμάτων, τα οποία ήταν υπεύθυνα για τη φύλαξη και την εκμετάλλευση των βακουφιών (vakif)².

Όμως τα νέα μοναστηριακά ιδρύματα σχετίζονται άμεσα με μία νέα αρχιτεκτονική, τη Μεταβυζαντινή, φαινόμενο πολυμερές και λαμπρό, που αν και ακόμη όχι επαρκώς μελετημένο, χαρακτηρίζει την ιστορική συνέχεια του ελληνικού στοιχείου. Η Μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική χωρίζεται σύμφωνα με την ιστορική θεώρηση της Τουρκοκρατίας σε δύο περιόδους: α. 1453-1700 και β. 1700-1820.

Ένα νέο μοναστηριακό ίδρυμα που σχετίζεται με την περιοχή του Γέρακα

1. Μιλλέτι: ομάδα μη μουσουλμάνων που για τους Οθωμανούς ήταν νομικά κατοχυρωμένη διοικητική μονάδα μέσα στο κράτος.

2. Κληροδότημα που καθιερωνόταν από τη δωρεά της γης ή άλλου είδους προσοδοφόρας περιουσίας για να υποστηρίξει οικονομικά ένα κοινωφελές ίδρυμα.

είναι αυτό της Ιεράς Μονής Πεντέλης. Στα τέλη του 16ου αιώνα, το 1578, ο πρώην μητροπολίτης Ευρίπου (Ευβοίας) Τιμόθεος ίδρυσε το ησυχαστήριό του στο Πεντελικόν, αφότου επισκέφθηκε όλες τις σκήτες της περιοχής³ και οργάνωσε τους ασκητές της περιοχής, συγκεντρώνοντάς τους δίπλα του. Ο Ιερόθεος, ηγούμενος της Μονής μετά τον Τιμόθεο, κατάφερε να συνεργαστεί με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, αποσπώντας ευνοϊκό ορισμό από την Πύλη. Με αυτό τον τρόπο καρπώθηκε την εκμετάλλευση των απέραντων κτημάτων της Μονής και ιδίως αυτού του Ιέρακα. Ο Ιέρακας, ως εξέχων πρόσωπο του Πατριαρχείου, κατείχε τη θέση του Μέγα Λογοθέτη⁴ και του είχε παραχωρηθεί από τον κατακτητή μέρος της περιοχής του αρχαίου Γαργηπτού και της αρχαίας Παλλήνης⁵. Καταγόταν από αθηναϊκή οικογένεια, φαίνεται ότι διέμενε ή είχε κτήσεις στην περιοχή του Πεντελικού, και δεν είναι ακριβές το σημειούμενο σε ένα χρονικό, ότι ήταν Κωνσταντινοπολίτης⁶. Σώζεται «ο Κώδικας του Ιέρακα», μια νομική συναγωγή που συγκροτήθηκε τον 16ο αιώνα (1560 μ.Χ.) στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Απαρτίστηκε από βυζαντινή νομική ύλη και στοιχεία νομικού βίου στα χρόνια της πρώιμης Τουρκοκρατίας. Περιέχει νομοκανονική ύλη, από τη βυζαντινή εποχή, σχετική με το δίκαιο του γάμου και άλλα συναφή θέματα. Σε χαρτί του 16ου αιώνα έχουν απομνημονευθεί ρυθμίσεις που αποφασίστηκαν από την ίδια εκκλησιαστική αρχή και γραφέας αυτών των κειμένων είναι ο οφφικιάλιος του Πατριαρχείου Ιέραξ, ειδικά στο δεύτερο μέρος της ενότητας, όπου υπάρχουν σημαντικές αποφάσεις του Πατριαρχείου, πρόσθετες καταχωρημένες από τον Ιέρακα⁷.

Η Μονή της Πεντέλης κατέστη σταυροπηγιακή και απαλλάχθηκε από τις τουρκικές φορολογίες, αφού τέθηκε υπό την προστασία της Βασιλέ Σουλτάνας, με την υποχρέωση βέβαια η Μονή να αποστέλλει στην Κωνσταντινούπολη μέλι, για να μοιράζεται στους πτωχούς⁸. Ακόμη η Μονή Πεντέλης ήταν πολυάνθρωπη, διότι από την ίδρυσή της είχε 80 μοναχούς και δεν είχε ακόμη συμπληρωθεί αιώνας όταν αριθμούσε μερικές εκατοντάδες καλόγερους. Ο αριθμός δε μας φαίνεται

3. Γ. Α. Σωτηρίου, *Ευρετήριον των Μνημείων της Ελλάδος Γ'*, Αθήνα 1933, σελ. 188.

4. Δηλαδή ήταν επιφορτισμένος με τις φορολογικές και οικονομικές υποχρεώσεις της κοινότητας των Ορθοδόξων

5. Γεωργίου Δ. Χατζησωτηρίου, *Ιστορία της Παιανίας και των Ανατολικά του Υμηττού Περιοχών (1205-1973)*, Αθήνα 1973, σελ. 250.

6. Δ. Γρ. Καμπούρογλους, *Ο Αναδρομάρης της Αττικής*, Εκδότης Μιχαήλ Σ. Ζηκάκης, Αθήνα 1920, σελ. 12.

7. Πρβ. Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος, *Ανάγλυφα μίας τέχνης νομικής, Βυζαντινό δίκαιο και μεταβυζαντινή «νομοθεσία»*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών 69, Αθήνα 1999.

8. Γ. Α. Σωτηρίου, *Ευρετήριον...* ό.π., Αθήνα 1933, σελ. 190.

υπερβολικός, γιατί ανάμεσά τους υπήρχαν καλογερόπαιδα, τα οποία είχαν στείλει οι γονείς τους για να αποφύγουν ορισμένα προβλήματα που ενδεχόμενα θα τους δημιουργούσε η οθωμανική διοίκηση⁹.

Η ακμή της Μονής Πεντέλης βοήθησε την περιοχή του Γέρακα με την οργάνωση των ασκηταριών των μοναχών και τη δημιουργία πολλών μετοχιών σε ολόκληρο το Γέρακα. Και πράγματι τα εκκλησιάκια (ναΐδρια) του τέλους του 16ου αρχές 17ου αιώνα κατακλύζουν την περιοχή του Γέρακα. Και στον αρχαίο Γαργητό, αλλά και στην αρχαία Παλλήνη, οι μοναχοί της Μονής Πεντέλης, έχτιζαν μεταβυζαντινά εκκλησιάκια με τα αρχαία κατάλοιπα εκεί όπου ασκήτευαν και μάζευαν τα αγαθά της γης. Το κτήμα του Ιέρακα είχε αμπελώνες, ελαιώνες και πεύκα.

Ακόμη μνημονεύεται ότι υπήρχε περιτοίχισμα¹⁰ στο κτήμα του Ιέρακα με αρχοντικό πύργο της οικογένειας στον Άγιο Γεώργιο του Γέρακα¹¹, όπου «...είχε προγονικήν ιδιοκτησίαν εις την Αττικήν, τον φερώνυμον Γέρακα. Το κτήμα του Ιέρακος ηγοράσθη μαζί με πολλά άλλα από τον Τιμόθεον...»¹².

Από τα Απομνημονεύματα του Κύριλλου Δέγλερη, ηγουμένου της Μονής Πεντέλης, αντλούμε τις πληροφορίες «... Περί δε του περιτοίχισματος του Γέρακος δεν είναι γνωστό εάν ο πλούσιος Ιέραξ έκαμεν αυτό ή ο Κτήτωρ της Μονής Πεντέλης. Χάριν όμως του ρέοντος ύδατος δεν περιτοίχισαν μόνον τα επτακόσια ελαιόδεντρα, αλλά και αρκετόν αγρόν επί του οποίου εφύτευσαν οι μετά τον κτήτορα ηγούμενοι τα υπόλοιπα ελαιόδεντρα και ιδία τα λεγόμενα Ακαμάτικα και ούτως γέμισε το περιτοίχισμα του ελαιώνα του Γέρακα, το οποίο περιείχε ελαιόδεντρα δυο χιλιάδες οκτακόσια εξήκοντα υπό διαφόρων αγορασθέντα, εφύτευσε δε και ετοιχογύρισε τον άνωθεν και πλησίον της Μονής εκτεταμένον αμπελώνα...».

Συνοψίζοντας, και σύμφωνα με τον Χατζησωτηρίου, «... μετά το θάνατο του κτήτορα της Μονής άρχισαν οι προστριβές των μοναχών για τα πρωτεία. Επειδή η κατάσταση αυτή συνεχιζόταν, ο μητροπολίτης και οι προεστοί της Αθήνας όρισαν ηγούμενο τον Ιεροθέο, γιο ευκατάστατου συμπολίτη τους, του Νικόλαου Δέγλερη. Οι διάδοχοι του Ιεροθέου συνεχιζουν το έργο του κτήτορα. Ο Αρσένιος φυτεύει πάνω από 1.000 ελαιόδεντρα στον Γέρακα και ο Συμεών όσα βρίσκονται έξω από το περιτοίχισμα, στη θέση Πατζιά. Στη θέση Άγιος Γεώργιος, έξω από το περιτοίχισμα, φυτετήκαν και άλλα ελαιόδεντρα από το διάδοχο του Συμεών,

9. Γεωργίου Δ. Χατζησωτηρίου, *Ιστορία της Παιανίας...*, ό.π., σελ. 253.

10. Απομνημονεύματα Κύριλλου Δέγλερη ηγουμένου Μονής Πεντέλης.

11. Δ. Γρ. Καμπούρογλους, *Ο Αναδρομάρης της Αττικής...*, ό.π., σελ. 22.

12. Δ. Γρ. Καμπούρογλους, *Ο Αναδρομάρης της Αττικής...*, ό.π., σελ. 71.

τον ηγούμενο Νικηφόρο. Έτσι με τη φύτευση και με τις αγορές, η μονή είχε κατά το 1861, 2.860 ελαιόδεντρα στο Γέρακα. Ο Κύριλλος Δέγλερης τονίζει ότι η μονή Πεντέλης δεν είχε ούτε μια σπιθαμή γης από αφιερώματα. Όλα τα κτήματα, κατά τον ίδιο, είχαν περιέλθει σ' αυτήν από αγορές και ότι είναι γνωστά τα ονόματα των άλλοτε ιδιοκτητών. Δυστυχώς τα πολύτιμα έγγραφα αυτά χάθηκαν ίσως την Επανάσταση, κατά τη λεηλασία της μονής από τους στρατιώτες του Ομέρ Βρούνη¹³».

2. Τα μεταβυζαντινά ναύδρια στο Γέρακα

Η σχέση της Μονής Πεντέλης με το κτήμα του Ιέρακα και η εκμετάλλευση αυτής από τους μοναχούς οδήγησε στη σταδιακή δημιουργία ναυδρίων σε ολόκληρη την εκμεταλλεύσιμη περιοχή:

Άγιος Γεώργιος ο Χωστός

Πρόκειται για ναό που βρίσκεται στην περιοχή Δέσις του Γαργηττού, στα βορειοδυτικά του Δήμου Γέρακα. Κάθε χρόνο, στις 16 Αυγούστου, γιορτάζεται η μνήμη του Αγίου Τιμοθέου εξ Ευρίπου διότι σήμερα καλύπτεται από το ναό του Αγίου Τιμοθέου, ο οποίος αποτελεί μετόχι της Ιεράς Μονής Πεντέλης. Πιστεύεται ότι εκεί ασκήτευε ο Ευρίπου Τιμόθεος, ιδρυτής της Μονής Πεντέλης. Ο ναός είναι διώροφος αλλά ο άνω όροφος δεν χρησιμοποιείται ως τόπος λατρείας. Ο κάτω όροφος είναι λαξευμένος σε σπήλαιο, από εκεί προέρχεται η ονομασία Χωστός. Χωρίζεται σε δύο διαμερίσματα. Σώζονται τοιχογραφίες του έγκριτου ζωγράφου Γεωργίου Μάρκου εξ Αργους, του 1727¹⁴. Η μελέτη του μνημείου και η πλήρης δημοσίευσή του θα πραγματοποιηθεί από την Α' Ε.Β.Α. Φέρεται ως ναός του Αγίου Γεωργίου, αλλά και του Αγίου Νικολάου. Ο Χρήστος Μιχ. Ενισλειδης τον προσκύνησε, εντελώς ερειπωμένο, το έτος 1910 ως ναό της Αγίας Αικατερίνης¹⁵.

Άγιοι Πάντες

Το εκκλησάκι αυτό βρίσκεται σήμερα στην περιοχή του Γαργηττού ΙΙΙ στην εκτός σχεδίου πόλεως περιοχή του Δήμου Γέρακα. Ο Πέτρος Κορρός, παλιός πρόεδρος της Κοινότητας Παιανίας, ανήγειρε το ναό στα τέλη του 1920, βάση της αφήγησης της Μαρίνας Ιω. Χατζησωτηρίου, κόρης του Π. Κορρού, Ανήκει στους

13. Γεωργίου Δ. Χατζησωτηρίου, ό.π., σελ. 291.

14. Γ. Α. Σωτηρίου, *Ευρετήριον...* ό.π., σελ. 187-188.

15. Χρήστος Μιχ. Ενισλειδης, *Γέρακας και Γαργηττός- Ιστορική Αναδρομή*, Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Γέρακα «η Πηγή», Αθήνα 1979, σελ. 29.

απογόνους του Πέτρου Κορρού. Ως ενοικιαστής της Μονής Πεντέλης θεωρείται ο ιδρυτής του συνοικισμού στον Γαργηττό διότι με πολλή φιλοπονία και δραστηριότητα καλλιεργούσε την περιφέρεια αυτήν. Γύρω από το ναό υπήρχαν δυο ημιυπόγειοι θολωτοί χώροι, τον έναν από τους οποίους ο Πέτρος Κορρός, μετέτρεψε σε πατητήρι¹⁶. Το εκκλησάκι αυτό οικοδομήθηκε πάνω στα κατάλοιπα μεταβυζαντινού ναυδρίου (εικ. 1).

Άγιος Γεώργιος

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου βρίσκεται στον περίβολο του νεκροταφείου της περιοχής (εικ. 2). Η ανέγερση του ναού τοποθετείται κατά τα τέλη του 16ου με τις αρχές του 17ου αιώνα και πρόκειται για μια μικρή καμαροσκέπαστη βασιλική με ημιεξαγωνική αψίδα στο ιερό. Σε κάθε μακρά πλευρά σχηματίζονται δύο τυφλά τόξα. Στο εσωτερικό του ναού διασώζεται το τέμπλο και συγκεκριμένα το πώρινο επιστύλιο, το οποίο κοσμεύεται από ελαφρά ανάγλυφη διακόσμηση. Στο άνω μέρος του φέρει κουφικά διανθισμένα θέματα¹⁷ και στο κάτω μέρος του συμπλεκόμενους κύκλους που περικλείουν μικρά άνθη και πτηνά. Στο μέσο εικονίζεται μεγάλος σταυρός με πτηνά εκατέρωθέν του¹⁸. Το πώρινο επιστύλιο σήμερα έχει επιχρωματιστεί με χρυσή βαφή. Στο τέμπλο του ναού, στα αριστερά, παρατηρούμε εντοιχισμένο μαρμάρινο θωράκιο με μεγαλόσχημο σταυρό.

Επιπρόσθετα, θα πρέπει να γίνει λόγος για τις τοιχογραφίες του ναού, οι οποίες βρίσκονται σε κακή κατάσταση λόγω πυρκαγιάς μικρής εμβέλειας που ξέσπασε στο εσωτερικό του ναού μετά τα μέσα του 1930. Αυτό συμπεραίνεται από την ολοκληρωτική καταστροφή τους σε πολλά σημεία, αλλά και από τα ίχνη των περιγραμμάτων των τοιχογραφιών χωρίς χρώματα. Βέβαια υπάρχουν και μερικές τοιχογραφίες που σώζουν ίχνη χρωμάτων, αλλά δυστυχώς είναι επικαλυμμένες με κάπνα από τα κεριά και τα καντήλια. Τα θέματα που διακρίνονται καθαρά σε αυτές είναι ο Άγιος Γεώργιος δεξιά της Ωραίας Πύλης (εικ. 3), η Παναγία σε δόξα με τον Χριστό και οι τρεις Ιεράρχες στην αψίδα του Ιερού Βήματος (εικ. 4).

Στο εσωτερικό του ναού στην παραστάδα μεταξύ των βορείων τόξων είναι εντοιχισμένη μια πώρινη γωνιαία τρίγλυφος αρίστης εργασίας. Στην πρόσοψη του ναού, άνω της θύρας, είναι εντοιχισμένη αρχαία μαρμάρινη λήκυθος και μαρμάρινο ανθέμιο, τα οποία είναι ασβεστωμένα σήμερα. Λόγος πρέπει να γίνει για τη

16. Γεωργίου Δ. Χατζησωτηρίου *Ιστορία...* ό.π., σελ. 213.

17. Τα κουφικά είναι είδος κεραμοπλαστικού διάκοσμου που μιμούνται την παλαιά τετράγωνη αραβική γραφή.

18. Γ. Α. Σωτηρίου, *Ευρετήριον ...* ό.π., σελ. 178.

στέγη του ναού, η οποία αποτελούνταν από μεγάλους κεράμους που μερικοί σώζονται έως τις μέρες μας. Ακόμη στην τοιχοποιία του ναού ο επισκέπτης των αρχών του 20ου αιώνα παρατηρούσε εντοιχισμένα αρχαία επιτύμβια μνημεία και κιονίσκους. Αυτά τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα επικαλύφθηκαν πλήρως από ασβεστοκονίαμα σε μία ανακατασκευή που έγινε πιθανώς περί τα τέλη της δεκαετίας του 1970 στον Άγιο Γεώργιο.

Δυστυχώς το ναύδριο υπέστη πολλές καταστροφές από το πέρασμα του χρόνου αλλά και από τα ανθρώπινα χέρια που προσπάθησαν να το σώσουν.

Άγιος Δημήτριος

Η ανέγερση του ναού χρονολογείται κατά τα τέλη του 16ου με τις αρχές του 17ου αιώνα (εικ. 5). Πρόκειται για ναό μικρών διαστάσεων, που κατατάσσεται στον αρχιτεκτονικό τύπο της μικρής, μονόκλιτης καμαροσκέπαστης βασιλικής, με ημιεξαγωνική αφίδα στο ιερό. Η ηγουμένη Φιλοθέη Δασκαλάκη του μοναστηριού του Αγίου Τιμοθέου αναφέρει «...πως το εκκλησάκι του Αγίου Δημητρίου έχει χτιστεί από τον ίδιο τον Άγιο Τιμόθεο, που έζησε στην περιοχή μας¹⁹».

Τα αρχιτεκτονικά υλικά για την κατασκευή του Αγίου Δημητρίου, όπως στα άλλα ναύδρια, αποσπάστηκαν από άλλα παλαιότερα οικοδομήματα που υπήρχαν στον αρχαίο δήμο Παλλήνης και Γαργηττού. Δυστυχώς σήμερα η επικάλυψη του εξωτερικού του ναού με χοντρές στρώσεις από ασβεστοκονίαμα μόνο την προβολή των διαφόρων εντοιχισμένων αρχιτεκτονικών καταλοίπων δεν επιτρέπει. Και στον Άγιο Δημήτριο στα τέλη της δεκαετίας του 1970 έγιναν κάποιες ανακατασκευές εσωτερικά και εξωτερικά, όπως και στον Άγιο Γεώργιο. Παρατηρείται ότι στις οροφές των ναυδρίων του Αγίου Γεωργίου, Αγίου Δημητρίου, όπως και Αγίου Ιωάννη του Αποκεφαλισθέντος υπάρχει επιζωγραφισμένος έναστρος ουρανός, όπως και καινούργια κόκκινα πλαίσια στις τοιχογραφίες, επεμβάσεις που είχαν πραγματοποιηθεί τη δεκαετία του 1970.

Η ανθρώπινη παρέμβαση είναι ορατή και στο εσωτερικό του ναού, όταν κάποιος παλιός Γερακιώτης αποφάσισε να επέμβει και να ασβετώσει το εκκλησάκι για να το «ομορφύνει». Βέβαια αυτός ο άνθρωπος σίγουρα έπραξε με την καρδιά του, ώστε να το «σώσει». Αποτέλεσμα αυτών των ενεργειών ήταν η επικάλυψη των τοιχογραφιών, που είχαν ως θέματα την Πλατυτέρα (εικονογραφικός τύπος της Παναγίας) και την Άκρα Ταπεινωση. Ο Γεώργιος Σωτηρίου²⁰ διέκρινε αυτές τις τοιχογραφίες που σήμερα δεν σώζονται, όπως και άλλες αυτού του κατάρου ναΐσκου.

19. Άρθρο από τη Φωνή του Γέρακα, αρ. φύλλου 42, Μάρτιος – Απρίλιος 1994, Άγιος Τιμόθεος, σελ. 8, Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Γέρακα «η Πηγή».

20. Γ. Α. Σωτηρίου, *Ευρετήριον...* ό.π., , σελ. 179.

Η σημερινή κατάσταση στον περίβολο μόνο θλίψη προκαλεί. Δίπλα σε μεγάλα οικοδομικά συγκροτήματα, ο Άγιος Δημήτριος προσπαθεί να κάνει αισθητή την παρουσία του. Πολλές φορές έχει γίνει στόχος ληστών. Σημαντικές εικόνες μεταβυζαντινής τέχνης προηγούμενων αιώνων έχουν κλαπεί, όπως και η καμπάνα του ναού. Η αίγλη των περασμένων ετών με τα πανηγύρια αλλά και την λαϊκή παράδοση δεν «εκπέμπει» πια.

Μέσα από την παράδοση αναφέρεται ότι ο Άγιος Δημήτριος μαζί με τον Άγιο Γεώργιο συνδέονταν υπόγεια με κρυφή στοά. Ανάμεσα στα δύο εκκλησάκια υπήρχε ένα χωμάτινο μονοπάτι, που οδηγούσε στο ρέμα του Χαρβατίου, της Παλλήνης, εκεί όπου σήμερα βρίσκεται η Αττική Οδός. Εκεί χόρευαν οι Νεράιδες. Συγκεκριμένα, απόσπασμα από το Χρονικό της Σοφίας Πετράκη-Παπαθανασίου αναφέρει ότι ο παππούς της Βασίλης Παπαδήμας στη ρεματιά του Γέρακα συνάντησε Νεράιδες...

«...έφτασε στον Άγιο Δημήτρη έκανε τον σταυρό του και συνέχισε τον δρόμο του. Όλη η φύση παραδομένη στην αγκαλιά της νύχτας. Μόνο τα τριζόνια και το ρυθμικό κελάηδημα του γκιόνη ακουγότανε. Πέρασε τον Άγιο Δημήτρη και έφτανε προς την ρεματιά του φάνηκε πως άκουσε ομιλίες... “Μπα λέει μέσα του θα είναι ο θόρυβος του νερού που κυλά στο ποτάμι”. Στήνει αυτί και προχωρά σιγά-σιγά. Μα όχι τα αυτιά του δεν τον γελούν αυτήν την φορά ακούει μια γυναικεία φωνή να σιγοτραγουδά. Περπατά σιγά-σιγά στις μύτες των ποδιών του για να μην κάνει θόρυβο, πλησιάζει πιο κοντά και κρύβεται πίσω από τον κορμό ενός πεύκου. Το ολόγιομο φεγγάρι που κάνει την νύχτα σαν μέρα του επιτρέπει να βλέπει πολύ καθαρά. Βλέπει λοιπόν μέσα στη ρεματιά πανέμορφες νεράιδες. Άλλες να πλένουν στο νερό που κυλούσε στο ρυάκι τα αραχνοϋφαντα πέπλα τους, άλλες να βυζαίνουν τα μωρά τους, άλλες ξεμαντίλωτες να χτενίζουν τα χρυσαφένια τους μαλλιά που έφταναν χαμηλά έως τα γόνατα, άλλες να πλέκουν και άλλες να κρατούν την ρόκα που επάνω στην διχάλα ήταν στερεωμένη μια τουλούπα από απαλό μετάξι να στρίβουν το αδράχτι και να φτιάχνουν μεταξένια κλωστή που με αυτήν έφτιαχναν τα μεταξένια φορέματα τους. Ο Βασίλης Παπαδήμας πίσω από το πεύκο νιώθει τα πόδια του να είναι καρφωμένα στην γη... Με κομμένη την ανάσα αναρωτιέται (Άραγε να είναι καλές ή κακές;). Γιατί υπήρχαν οι καλές νεράιδες που δεν έκαναν κακό στους ανθρώπους, υπήρχαν όμως και οι κακές νεράιδες που έτσι και έπεφτε κανένας άνθρωπος στα χέρια τους τον έπιαναν, τον σήκωναν στον ουρανό, τον έφεραν γύρω γύρω χορεύοντας και ο άνθρωπος τρελαινόταν. Αυτόν τον έλεγαν νεραϊδοχτυπημένο. Κάποια στιγμή όμως το άλογο τρομαγμένο τραβήχτηκε απότομα για να φύγει. Καθώς έκανε όμως απότομη κίνηση τα καζάνια χτύπησαν το ένα με το άλλο. Μόλις οι νεράιδες άκουσαν τον θόρυβο οι ξεμαντίλωτες έριξαν την αραχνοϋφαντη μαντίλα στο κεφάλι τους, όλες μαζί σηκώθηκαν στον ουρανό και χάθηκαν τραβώντας προς την Πεντέλη. Λένε πως οι νεράιδες αν δεν είχαν την

μαντίλα τους στο κεφάλι δεν μπορούν να πετάξουν και να φύγουν. Ο παππούς ο Βασίλης προσπάθησε να γυρίσει πίσω αλλά τα πόδια του δεν προχωρούν. Λούφαζε λοιπόν στην ρίζα του πεύκου μέχρι που ο ήλιος ήρθε να φωτίσει την αυγή. Μόλις οι πρώτες αχτίδες έπεσαν στη γη σηκώνεται να φύγει προς τα κονάκια του. Καθώς κοιτούσε στο μέρος που κάθονταν οι νεράιδες βλέπει το μαρμαρίνο σφοντύλι που είχε στο αδράχτι η νεράιδα που έγινε, πεσμένο κάτω. Το παίρνει και φεύγει. Πάει στο κονάκι ζητάει από την γυναίκα του την Μαρία λίγο αγιασμό πίνει τρεις γουλιές, βρέχει και το κεφάλι του και αρχίζει να διηγείται στην γυναίκα του αυτά που είδε. Βγάζει από την τσέπη του το σφοντύλι και της το δείχνει. Παρ' το, της λέει, φύλαξέ το, είναι νεραϊδοσφοντύλι. Η Μαρία το ρίχνει βαθιά μέσα στο σεντούκι...²¹».

Άγιος Ιωάννης ο Αποκεφαλιστής

Στο σημείο όπου σήμερα βρίσκεται ο ενοριακός ναός του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, που ιδρύθηκε σε ενοριακό ναό στις 12-11-1966²², βρισκόταν το μετόχι της Μονής Πεντέλης ο ναός του Αγίου Ιωάννη του Αποκεφαλιστή. Αποτελείτο από πατητήρι, λιοτριβί και πολλά κελιά, που ξαπόσταιναν οι μοναχοί όταν τελείωναν τη δουλειά τους²³. Ακόμη υπήρχαν πολλά πηγάδια που πήγαζαν από την Πηγή του Γέρακα. Το χαμένο ναυδριο στη νοτιοανατολική πλευρά του ναού, ανακατασκευάστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και στα τέλη της ίδιας δεκαετίας, στα βόρεια ξεκίνησε η κατασκευή του ενοριακού ναού του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου. Βέβαια η καταγραφή του μνημείου είχε πραγματοποιηθεί ήδη από το 1920. «...Επρόκειτο για τον Άγιο Ιωάννη τον Αποκεφαλιστή, που ευρίσκεται παρά τον σιδηροδρομικόν σταθμόν Γέρακα της γραμμής Αθηνών – Λαυρίου. Απετέλει άλλοτε μετόχιον της Μ. Πεντέλης. Είναι μονόκλιτος καμαροσκέπαστος βασιλική διαστάσεων 4,85 x 10,20 μ., μετά νάρθηκος. Φέρει εσωτερικώς αξίας λόγω τοιχογραφίας του 17ου ή 18ου αι. Εις την πρόσοψιν του είναι εντετοιχισμένον παλαιοχριστιανικόν επίθημα με φύλλα καλάμου και σταυρόν²⁴...». Κατά τις εργασίες οικοδόμησης του ενοριακού ναού, που άρχισαν στα τέλη της δεκαετίας του 1970, βρέθηκαν πολλοί αμφορείς, αρχαία αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, τα οποία είχαν ξαναχρησιμοποιηθεί για την κατασκευή του ναυδρίου. Τότε σώθηκε μόνο ένα τμήμα τοιχογραφίας στην κάτω ζώνη του βορείου τοίχου του ναού (εικ. 6). Το πρώτο σχολείο του Γέρακα χτίστηκε από τα υλικά του μετοχίου. Αναφέρεται ότι

21. Σοφία Πετράκη – Παπαθανασίου, *Χρονικό για το Γέρακα*, Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Γέρακα «η Πηγή», Αθήνα 1996, σελ. 4.

22. Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος, αριθμός φύλλου 247, άρθρον μονόν, § 2.

23. Σοφία Πετράκη – Παπαθανασίου, *Χρονικό για το Γέρακα...* ό.π., σελ. 2.

24. Γ. Α. Σωτηρίου, *Ευρετήριον...* ό.π., σελ. 179.

στα 1957 «...Με προσωπική εργασία μερικών κατοίκων κουβαλούν τις πέτρες από τους γκρεμισμένους τοίχους από το μετόχι στον Άγιο Γιάννη και χτίζεται μία αίθουσα που στεγάζει όλες τις τάξεις του δημοτικού...²⁵».

Αγία Αικατερίνη – Άγιος Αγάπιος

Πρόκειται για ερειπωμένο ναύδριο (εικ. 7) , άλλοτε καμαροσκέπαστο, με διαστάσεις 5,10 x 8,20 μ., καταγεγραμμένο ως ηρειπωμένον ναύδριον υπό Σωτηρίου. Η αφίδα του ιερού είναι ημικυκλική²⁶. Παραδίδεται από τους κατοίκους ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα ως Αγία Αικατερίνη και Άγιος Αγάπιος. Βρίσκεται επί των οδών Αμοργού και Γαργητού. Η τοιχοδομία του ναού αποτελείται από μικρούς λίθους, τμήματα υδραυλικού κονιάματος και παλαιότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα (εικ. 8).

«Χαμένα» ναύδρια

Άγιος Βασίλειος

Πρόκειται για χαμένο ναύδριο (εικ. 9) απέναντι από το πρώτο νηπιαγωγείο του Γέρακα. Σώζονταν χαλάσματα αυτού μέχρι τα τέλη του 1960. Σήμερα θυσιάστηκε στον υψηλό συντελεστής δόμησης στο παλαιό κέντρο Γέρακα.

Άγιοι Θεόδωροι

Σήμερα δεν σώζεται κάποιο κατάλοιπο των Αγίων Θεοδώρων, αν και μας παραδίδεται ότι «ο ναός ευρίσκεται παρά το χιλ/μετρον 47.600 της γραμμής Λαυρίου, κατά τη θέσιν Αγκούπι. Είναι μικρά καμαροσκέπαστος βασιλική, ηρειπωμένη, διατηρούσα εις την κόγχην τοιχογραφίας της Πλατυτέρας και Ιεραρχών. Διαστάσεις 4,00 x 5,40. Οι παρακείμενοι τάφοι θεωρούνται κατά παράδοσιν ως ανήκοντες εις τον Ιέρακα²⁷». Σήμερα στην περιοχή αυτή υπάρχει ο ενοριακός ναός των Αγίων Θεοδώρων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος (1999), *Ανάγλυφα μίας τέχνης νομικής. Βυζαντινό δίκαιο και μεταβυζαντινή «νομοθεσία»*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών 69, Αθήνα.

25. Σοφία Πετράκη – Παπαθανασίου, *Χρονικό για το Γέρακα...* ό.π., σελ. 20.

26. Γ. Α. Σωτηρίου, *Ευρετήριον...* ό.π., σελ. 180.

27. Γ. Α. Σωτηρίου, *Ευρετήριον...* ό.π., σελ. 180.

- Απομνημονεύματα Κύριλλου Δέγλερη ηγουμένου Μονής Πεντέλης, Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Γέρακα «η Πηγή», Αθήνα.
- Χρήστος Μιχ. Ενισλείδης (1979), *Γέρακας και Γαργηττός- Ιστορική Αναδρομή*, Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Γέρακα «η Πηγή», Αθήνα.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμοι Γ, ΙΑ' (1978), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Δ. Γρ. Καμπούρογλους (1914), *Ο Αναδρομάρης*, Εκδοτικός Οίκος Γεωργίου Φέξη, Αθήνα.
- Δ. Γρ. Καμπούρογλους (1920), *Ο Αναδρομάρης της Αττικής*, Εκδότης Μιχαήλ Σ. Ζημάκης, Αθήνα.
- Σοφία Πετράκη – Παπαθανασίου (1996), *Χρονικό για το Γέρακα*, Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Γέρακα «η Πηγή», Αθήνα.
- Γ. Α. Σωτηρίου (1933), *Ευρετήριον των Μνημείων της Ελλάδος Γ'*, Αθήνα.
- Γεωργίου Δ. Χατζησωτηρίου (1973), *Ιστορία της Παιανίας και των Ανατολικά του Υμηττού Περιοχών (1205-1973)*, Αθήνα.
- Φωτογραφικό Αρχείο του Πολιτιστικού Συλλόγου Γέρακα «η Πηγή».

SUMMARY

In the southern slopes of the mountain Penteli, the municipality of Gerakas is related with the Monastery Institution of Penteli, which was founded in the 16th century B.C. Post Byzantine churches submerged in the plain of Geraka, which at that time belonged to the Monastery. The effort of a new history report of the small churches led to the present imminent statement, which is enriched with new elements through the research and the orally tradition.

Εικ. 1. Οι Άγιοι Πάντες.

Εικ. 2. Ο Άγιος Γεώργιος. Παρατηρούνται εντοιχισμένα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα στην πρόσοψη του ναού.

Εικ. 3. Ο Άγιος Γεώργιος.

Εικ. 4. Τμήματα κατεστραμμένων τοιχογραφιών.

Εικ. 5. Ο Άγιος Δημήτριος στις αρχές τις δεκαετίας του 1990.

Ειχ. 6. Σωζόμενο τμήμα τοιχογραφίας στην κάτω ζώνη του βορείου τοίχου του ναυδρίου του Αγίου Ιωάννη του Αποκεφαλισθέντος.

Ειχ. 7. Αγία Αικατερίνη – Άγιος Αγάπιος – ερειπωμένο ναύδριο.

Εικ. 8. Τοιχοδομία του ναύδριου της Αγίας Αικατερίνης – Αγίου Αγαπίου.

Εικ. 9. Άγιος Βασίλειος, ένα χαμένο ναύδριο (φωτογραφία της δεκαετίας του 1960).